

HET KRUIT HEEFT DE TIJD NIET GEHAD OM TE DROGEN

Het gebruik van de tijd in het verhaal.

Inleiding.

In dit artikel willen we enkele verhaaltechnische aspecten nader toelichten en op een normaal-functionele manier voor leerlingen van de tweede graad ASO toegankelijk maken. In een eerste punt lichten we een aantal begrippen toe in verband met tijdsaspecten met betrekking tot het verhaal. We concentreren ons vooral op de aspecten van de vertelde tijd. Het tweede deel bevat een praktische uitwerking aan de hand van een stripverhaal. In het besluit willen we een aanzet voor de behandeling van literatuur geven.

Tijdsaspecten van het verhaal.

Wat de tijdsaspecten van het verhaal betreft, dienen we een onderscheid te maken tussen de tijd in het verhaal zelf en de aspecten die buiten het verhaal gesitueerd zijn, maar die er inherent aan zijn gerelateerd. Binnen beide categorieën kan er aandacht worden besteed aan het tijdsverloop en aan het tijdsmoment, zoals in onderstaand schema is samengevat :

TIJD BUITEN HET VERHAAL

- * TIJDSVERLOOP
verteltijd
- * TIJDSMOMENT
schrijven, lezen

TIJD BINNEN HET VERHAAL

- * TIJDSVERLOOP
vertelde tijd
- * TIJDSMOMENT
situering van de gebeurtenissen

1. TIJDSMOMENT.

Laten we ons eerst concentreren op de tijdsmomenten buiten en binnen het verhaal. Met het tijdsmoment in het verhaal bedoelen we de algemene situering van de gebeurtenissen in de tijd. Sommige verhalen zijn door de auteur zeer concreet in de tijd gesitueerd door duidelijke tijdsaanduidingen. Andere verhalen hebben een overwegend tijdloos karakter. Het bekijken van deze gegevens in de klas kan zinvolle informatie opleveren over de intenties van de auteur. De zeer concrete situering in de tijd van bijvoorbeeld 'De Leeuw van Vlaanderen' (Conscience) of 'De naam van de Roos' (Eco) heeft alles te maken met een poging van de auteur om

de gebeurtenissen zo geloofwaardig mogelijk voor te stellen voor een lezerspubliek.

Verder kunnen ook de activiteiten van schrijven en lezen, die buiten het verhaal liggen, in de tijd worden gesitueerd. Van alle moderne schrijvers kunnen we aanduiden wanneer hun werken zijn geschreven en kunnen we informatie aanbrengen over de tijdsgeest waarin ze zijn ontstaan. Als lezer kunnen we aanduiden wanneer we het verhaal hebben gelezen, dit hoort bij receptiestudie.

Op zich zijn dit triviale opmerkingen. Maar samengenomen kunnen de relaties tussen de tijdsmomenten binnen en buiten het verhaal een inzicht geven in de onuitputtelijke rijkdom van een literair werk, als we begrijpen dat deze relaties in heel wat gevallen een dynamisch karakter hebben. Laten we dit illustreren aan de hand van 'Het gevaar' (Vandelloo). Het werd geschreven in 1960 met voor die tijd duidelijke SF-elementen zoals de gevaren van atoomenergie. (Men had zich op dat moment de gevaren van atoomenergie nog niet gerealiseerd; deze gevaren behoorden nog niet tot de kennis van de wereld). Voor de lezers van toen speelde het gebeuren zich af in een niet-gedefinieerde toekomst. Het zal duidelijk zijn dat dit werk na de kernramp in Chernobyl een nieuwe betekenis heeft gekregen.

2. TIJDSVERLOOP : VERTELTijd - VERTELDE TIJD.

Naast de situering van de tijdsverhoudingen tussen schrijven, lezen en gebeurtenissen, kan ook het tijdsverloop in het verhaal worden bestudeerd. In de verhaaltheorie wordt hiernaar verwezen met de term vertelde tijd. Daartegenover staat het tijdsverloop van de leesactiviteit die wordt aangeduid met de term verteltijd.

Verder kan de verhouding tussen deze twee worden bestudeerd. De vertelde tijd kan korter zijn dan de verteltijd, zoals bijvoorbeeld in 'Pincher Martin' (Golding), waarin een paar seconden vlak voor de dood van de hoofdpersoon het onderwerp vormen van een hele roman. Verteltijd kan gelijk zijn aan vertelde tijd zoals in 'Ulysses' (Joyce). Meestal echter is de vertelde tijd langer dan de verteltijd.

Interessanter is wellicht het inzicht in de vertelde tijd, omdat dit de structurele basis van een literair werk genoemd kan worden. Een auteur kan het tijdsverloop van de handeling op verschillende manieren organiseren. Het tijdsverloop kan op de eerste plaats chronologisch zijn, d.w.z. de gebeurtenissen volgen elkaar mooi op in de tijd, de ene na de andere. In de praktijk worden natuurlijk niet alle gebeurtenissen beschreven. Sommige worden breed uitgesmeerd, waardoor een effect van vertraging wordt bewerkstelligd. Andere worden weggelaten, waardoor sprongetjes in de tijd ontstaan. Dit veroorzaakt een effect van versnelling van het verhaal.

Deze chronologie kan doorbroken worden door een teruggrijp-

pen naar het verleden in de vorm van een flash-back of een vooruitwijzing naar de toekomst met een flash-forward. Vaak staan deze in een associatief verband met het heden dat hierdoor uitgediept wordt. Naast chronologie komt een simultaan tijdsverloop wel eens voor, d.w.z. dat twee of meer gebeurtenissen zich gelijktijdig afspelen.

Uitwerking.

Bij de uitwerking van bovengeschetste aspecten willen we vertrekken van iets wat dicht bij de ervaringswereld van de leerlingen aanleunt, nl. strips. Stripverhalen hebben het belangrijke voordeel bij het bestuderen van de tijd, dat het visuele element het talige element ondersteunt, het geeft als het ware extra en redundante informatie. Door dit uitgangspunt te kiezen hopen we de overgang naar korte literaire uittreksels, nouvelles en tenslotte romans te vergemakkelijken.

1. LUCKY LUKE.

De bovengenoemde aspecten kunnen aan de hand van volgend uittreksel behandeld worden, maar wij willen ons voorlopig beperken tot de elementen behandeld onder tijdsverloop (verteltijd - vertelde tijd).

Als instap voor de leerlingen :

In om het even welk verhaal wordt over gebeurtenissen verteld die zich in een bepaalde tijdsperiode afspelen. De tijdsperiode waarover wordt verteld kan sterk variëren van verhaal tot verhaal, de volgorde waarin de gebeurtenissen worden verteld kan ook verschillen. Met de volgende teksten willen we een inzicht geven in precies deze aspecten.

De volgende opdrachten kunnen hieraan verbonden worden :

1. Zou je kunnen zeggen dat de gebeurtenissen in volgorde worden beschreven? Met andere woorden : volgen ze elkaar mooi op in de tijd, de ene na de andere ?
2. Een deel van de gebeurtenissen speelt zich af in het verleden en een deel in het heden. Duid de plaatjes aan met gebeurtenissen in het verleden en de plaatjes met gebeurtenissen in het heden. Waarop baseer je je bij je keuze ?
3. Probeer zo precies mogelijk aan te duiden hoeveel tijd er verloopt tussen het eerste en het laatste plaatje. Motiveer je antwoord.
4. Reken uit hoeveel tijd de lezer ongeveer nodig heeft om dit uittreksel te lezen.
5. Als je het verhaal goed bekijkt, dan zie je dat het eigenlijk bestaat uit tijdsspronggetjes.
  - a. Duid aan tussen welke plaatjes het tijdsinterval het grootst is.
  - b. Waar is het tijdsinterval het kleinst ?

De oplossingen van de opdrachten worden in een besluit samengebracht.

LUCKY LUKE The Daily Star

TEKENINGEN VAN MORRIS
SCENARIO: X. FAUCHE EN J. LÉTURGIE

30 APRIL 1946. MET VREUGDE NEEMT DE FAMILIE GREELY KENNIS VAN DE GEBORTE VAN HORATIO P., DE EERSTE MANNELIJKE ERFGENAAM IN DE FAMILIE...

ZIJN EERSTE WOORDJE MAAKT DUIDELIJK DAT ZIJN ROEPING ERFELIJK IS...

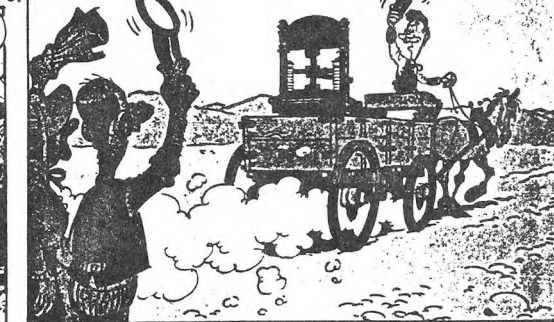
...HI ONTPROFT ZICH ALS BEGENADIGD SCHRIJVER...

EN WEEET DAAR OOK PROFIT UIT TE TREKKEN...

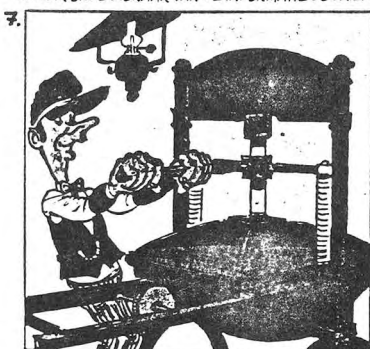

OP ZIJN 21STE KRIJGT HI HET GESCHENK WAAR HI AL SINDS ZIJN PRIJLSTE JEUGD VAN DROOMT...

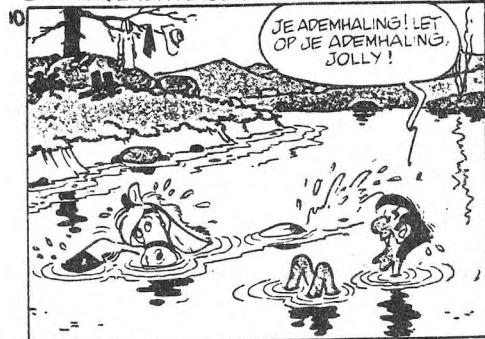
GEWAPEND MET DIT KAPITAAL TREKT HI NAAR HET VERRE WESTEN...

...WAAR ONZE DIENAR VAN DE INFORMATIE DE DAILY STAR OPRICHT. DE ONVERZETTELJKEID DIE HIEM TEKENT, STUIT SOMS OP VERZET BIJ DE LEZERS...

EEN PAAR ZWEMSLAGEN STROOMAFWAARTS...

21.

Daily Star 1867

Vrijdag 21 mei 1867

WEEKBLAD - NIEUWSTRAAT - MEL ONAFHANKELIJK

Mede van een deze editie:
 Directeur: R.P. Greeley
 Redacteur: R. Greeley
 Informant: Greeley
 Redactie: Greeley
 Publiciteit: Greeley
 Druk: Greeley

MOET MEN DE WAARHEID SCHRIJVEN?

Eens te meer werd onze speciale correspondent in het Wilde Westen, Horatio P. Greeley, het slachtoffer van het hoge journalistieke local dat hij zichzelf stelt. Nadat hij met een be-smeurd en in de veren geroeld werd te wijning Gulch City(1), ingesmeerd werd met een en overgeleverd aan vleesetende mirren te Coyote Creek(2), en bijna verdrinkend was in het aangelengde bier waarover hij zijn buconingen had neergeschreven in thersty town(3), werd hij vandaag het slachtoffer van de ergste der martelingen. Voor zijn son werd zijn onaf-scheidelijke vriend Washington Imperial nr. 3 in de woeste branding van de Quiet River gestort.

(1) onze speciale correspondent in het Wilde Westen, Horatio P. Greeley, het slachtoffer van het hoge journalistieke local dat hij zichzelf stelt. Nadat hij met een be-smeurd en in de veren geroeld werd te wijning Gulch City(1), ingesmeerd werd met een en overgeleverd aan vleesetende mirren te Coyote Creek(2), en bijna verdrinkend was in het aangelengde bier waarover hij zijn buconingen had neergeschreven in thersty town(3), werd hij vandaag het slachtoffer van de ergste der martelingen. Voor zijn son werd zijn onaf-scheidelijke vriend Washington Imperial nr. 3 in de woeste branding van de Quiet River gestort.

(2) onze speciale correspondent in het Wilde Westen, Horatio P. Greeley, het slachtoffer van het hoge journalistieke local dat hij zichzelf stelt. Nadat hij met een be-smeurd en in de veren geroeld werd te wijning Gulch City(1), ingesmeerd werd met een en overgeleverd aan vleesetende mirren te Coyote Creek(2), en bijna verdrinkend was in het aangelengde bier waarover hij zijn buconingen had neergeschreven in thersty town(3), werd hij vandaag het slachtoffer van de ergste der martelingen. Voor zijn son werd zijn onaf-scheidelijke vriend Washington Imperial nr. 3 in de woeste branding van de Quiet River gestort.

(3) onze speciale correspondent in het Wilde Westen, Horatio P. Greeley, het slachtoffer van het hoge journalistieke local dat hij zichzelf stelt. Nadat hij met een be-smeurd en in de veren geroeld werd te wijning Gulch City(1), ingesmeerd werd met een en overgeleverd aan vleesetende mirren te Coyote Creek(2), en bijna verdrinkend was in het aangelengde bier waarover hij zijn buconingen had neergeschreven in thersty town(3), werd hij vandaag het slachtoffer van de ergste der martelingen. Voor zijn son werd zijn onaf-scheidelijke vriend Washington Imperial nr. 3 in de woeste branding van de Quiet River gestort.

24. Forbys Blasted, Saloon is Closed For Clean-Up

Hold-Up Attempt Results In Money Missing

The first Ball was the first of a series of events that were held after the early evening of the 20th inst. The first was a clean-up of the saloon. The second was a clean-up of the saloon. The third was a clean-up of the saloon. The fourth was a clean-up of the saloon. The fifth was a clean-up of the saloon. The sixth was a clean-up of the saloon. The seventh was a clean-up of the saloon. The eighth was a clean-up of the saloon. The ninth was a clean-up of the saloon. The tenth was a clean-up of the saloon. The eleventh was a clean-up of the saloon. The twelfth was a clean-up of the saloon. The thirteenth was a clean-up of the saloon. The fourteenth was a clean-up of the saloon. The fifteenth was a clean-up of the saloon. The sixteenth was a clean-up of the saloon. The seventeenth was a clean-up of the saloon. The eighteenth was a clean-up of the saloon. The nineteenth was a clean-up of the saloon. The twentieth was a clean-up of the saloon. The twenty-first was a clean-up of the saloon. The twenty-second was a clean-up of the saloon. The twenty-third was a clean-up of the saloon. The twenty-fourth was a clean-up of the saloon. The twenty-fifth was a clean-up of the saloon. The twenty-sixth was a clean-up of the saloon. The twenty-seventh was a clean-up of the saloon. The twenty-eighth was a clean-up of the saloon. The twenty-ninth was a clean-up of the saloon. The thirtieth was a clean-up of the saloon. The thirty-first was a clean-up of the saloon. The thirty-second was a clean-up of the saloon. The thirty-third was a clean-up of the saloon. The thirty-fourth was a clean-up of the saloon. The thirty-fifth was a clean-up of the saloon. The thirty-sixth was a clean-up of the saloon. The thirty-seventh was a clean-up of the saloon. The thirty-eighth was a clean-up of the saloon. The thirty-ninth was a clean-up of the saloon. The fortieth was a clean-up of the saloon. The forty-first was a clean-up of the saloon. The forty-second was a clean-up of the saloon. The forty-third was a clean-up of the saloon. The forty-fourth was a clean-up of the saloon. The forty-fifth was a clean-up of the saloon. The forty-sixth was a clean-up of the saloon. The forty-seventh was a clean-up of the saloon. The forty-eighth was a clean-up of the saloon. The forty-ninth was a clean-up of the saloon. The fiftieth was a clean-up of the saloon. The fifty-first was a clean-up of the saloon. The fifty-second was a clean-up of the saloon. The fifty-third was a clean-up of the saloon. The fifty-fourth was a clean-up of the saloon. The fifty-fifth was a clean-up of the saloon. The fifty-sixth was a clean-up of the saloon. The fifty-seventh was a clean-up of the saloon. The fifty-eighth was a clean-up of the saloon. The fifty-ninth was a clean-up of the saloon. The sixtieth was a clean-up of the saloon. The sixty-first was a clean-up of the saloon. The sixty-second was a clean-up of the saloon. The sixty-third was a clean-up of the saloon. The sixty-fourth was a clean-up of the saloon. The sixty-fifth was a clean-up of the saloon. The sixty-sixth was a clean-up of the saloon. The sixty-seventh was a clean-up of the saloon. The sixty-eighth was a clean-up of the saloon. The sixty-ninth was a clean-up of the saloon. The seventieth was a clean-up of the saloon. The seventy-first was a clean-up of the saloon. The seventy-second was a clean-up of the saloon. The seventy-third was a clean-up of the saloon. The seventy-fourth was a clean-up of the saloon. The seventy-fifth was a clean-up of the saloon. The seventy-sixth was a clean-up of the saloon. The seventy-seventh was a clean-up of the saloon. The seventy-eighth was a clean-up of the saloon. The seventy-ninth was a clean-up of the saloon. The eightieth was a clean-up of the saloon. The eighty-first was a clean-up of the saloon. The eighty-second was a clean-up of the saloon. The eighty-third was a clean-up of the saloon. The eighty-fourth was a clean-up of the saloon. The eighty-fifth was a clean-up of the saloon. The eighty-sixth was a clean-up of the saloon. The eighty-seventh was a clean-up of the saloon. The eighty-eighth was a clean-up of the saloon. The eighty-ninth was a clean-up of the saloon. The ninetieth was a clean-up of the saloon. The ninety-first was a clean-up of the saloon. The ninety-second was a clean-up of the saloon. The ninety-third was a clean-up of the saloon. The ninety-fourth was a clean-up of the saloon. The ninety-fifth was a clean-up of the saloon. The ninety-sixth was a clean-up of the saloon. The ninety-seventh was a clean-up of the saloon. The ninety-eighth was a clean-up of the saloon. The ninety-ninth was a clean-up of the saloon. The hundredth was a clean-up of the saloon.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

Dit kan er als volgt uit zien :

De totale duur van het verhaal, d.w.z. het tijdsverloop tussen het eerste en het laatste plaatje (strip) of tussen de eerste en de laatste bladzijde (boek) noemen we de VERTELDE TIJD.

De tijd die de lezer nodig heeft om de strip of het boek te lezen staat bekend als de VERTELT IJD.

In bovenstaand uittreksel volgen de gebeurtenissen elkaar op in de tijd : ze verlopen CHRONOLOGISCH.

Natuurlijk wordt niet alles van naadje tot draadje beschreven. Het is eerder zo dat een beperkt aantal gebeurtenissen worden beschreven, terwijl over andere niets wordt gezegd. We krijgen dus vaak SPRONGETJES in de vertelde tijd.

De sprongen in de tijd kunnen zeer groot zijn (plaatjes 1 - 2). Hierdoor wordt de vertelde tijd versneld. Zijn de sprongen zeer klein (plaatjes 16 - 17), d.w.z. een kort tijdsmoment wordt zeer uitvoerig beschreven, dan wordt het tijdsverloop sterk vertraagd. Het kan ook gebeuren dat het tijdsverloop niet perfect chronologisch verloopt, maar dat de schrijver (tekenaar) teruggrijpt naar het verleden. Dit verschijnsel heet FLASH-BACK. Een vooruitwijzing naar de toekomst heet een FLASH-FORWARD.

Om de leerlingen vertrouwd te maken met de begrippen en de werking van de tijd in het verhaal geven we ze enkele verwerkingsopdrachten bij dezelfde strip.

1. Er zijn verschillende manieren om de tijd in de tekst uit te drukken, bijvoorbeeld 30 april 1846 is een datum. Zoek de tijdsaanduidingen en verklaar ze.
2. In 'The Daily Star' zijn de tekeningen chronologisch gerangschikt. Herschik ze op zo'n manier dat er een flash-back ontstaat in het verhaal. Zorg ervoor dat die op een gepaste plaats komt.
3. Herschik de tekeningen zodat er een flash-forward ontstaat.
4. Vertel in je eigen woorden wat er tussen plaatjes 18 en 19 gebeurt.
5. Hoeveel plaatjes zou je minstens nodig hebben om dit tijdsprongetje op te vullen ? Wat staat erop ?
6. De tijd is onderhevig aan een aantal wetten. In plaatjes 25 en 26 worden de wetmatigheden van de tijd doorbroken. Verklaar.
7. Een verhaal is eigenlijk een verzameling tijdsmomenten. Sommige tijdsmomenten worden meer uitgewerkt dan andere, maar er zijn er steeds voldoende aanwezig opdat de lezer de idee van een continu verhaal zou hebben.
Probeer het verhaal zoveel mogelijk te concentreren, maar zo dat het toch nog leesbaar is en je weet waarover het gaat. Welke plaatjes kan je zeker niet weglaten . Welke in elk geval wel?
8. Wat is het resultaat van het condenserende van de tijd voor het tijdsverloop in het verhaal ?

2. BERT BIBBER.

Om het begrip simultaneïteit te kunnen aanbieden, kozen we een kort uittreksel uit 'Piet Pienter en Bert Bibber. Avonturen in San Doremi'. Ook in ons fragment van Lucky Luke is er een voorbeeld van gelijktijdigheid, maar het is niet zo voor de hand liggend. We geven hier enkel de plaatjes waar simultaneïteit opduikt.

Opdracht :

Het tijdsverloop is hier niet chronologisch. Ook zijn er geen flash-backs. Omschrijf in je eigen woorden wat hier gebeurt.

Besluit :

Als twee gebeurtenissen worden beschreven die zich tegelijkertijd afspelen, dan is het tijdsverloop SIMULTAAN.

Als extra verwerkingsoefening op de tijdslogica kan een ander stripuittreksel van ca. 30 plaatjes met of zonder tekstballonnetjes verknipt worden om dan te ordenen. De leerlingen kunnen verder oefenen door het tijdsverloop van de strip te versnellen of te vertragen, simultaneïteit in te lassen en de tekst indien nodig aan te passen. Dit laatste is een oefening op de talige elementen, waarop we hieronder nog terugkomen. De leerlingen krijgen ook oog voor detail door de tijd zoveel mogelijk te condenseren zonder daarbij afbreuk te doen aan de coherentie van de tekst.

Overgang naar literaire teksten.

Alle verhaaltechnische aspecten die we hier in een stripverhaal naar voor gebracht hebben, zijn ook van toepassing op nouvelles en romans. In romans en nouvelles worden echter niet precies dezelfde middelen als in de strip gebruikt om de voor de hand liggende reden dat ze niet over het beeld beschikken. De tijd en het tijdsverloop in bijvoorbeeld de roman kunnen enkel door middel van woorden duidelijk gemaakt worden. Het spreekt voor zich dat juist deze talige middelen een interessant lesonderwerp vormen.

In romans en nouvelles krijgen we net zoals in het stripverhaal ook vaak een inzicht in de vertelde tijd, maar dat inzicht is niet altijd even duidelijk. Soms komen we alleen maar te weten dat het verhaal zich gedurende 1 winter afspeelt. In andere gevallen is het tijdsverloop haast ergerlijk precies aangegeven. De auteur buit juist deze verschillende mogelijkheden uit om een bepaalde sfeer op de

lezer over te dragen.

De twee voorbeelden die we hier willen aanhalen zijn de novelle 'De nachtridders' (Auwera) en de roman 'De avonden' (Reve). De novelle 'De nachtridders' beschrijft de relatie tussen een inbreker (Marc) en een oude antiquair (Derees). De inbreker is in de antiekzaak binnengebroken en door Derees op heterdaad betrapt. De hele nacht zitten ze samen opgesloten in de pikdonkere, ijskoude winkel en proberen ze elkaar te overbluffen. In het begin van het verhaal wordt niet over de tijd gerept, maar er wordt gesuggereerd dat beiden opgesloten zitten in een tijdloze, donkere ruimte, totdat de spanning Derees ondraaglijk wordt. In het middendeel van deze novelle wordt de tijd tot spanningselement met psychologische betekenis voor de twee hoofdfiguren. Door de speciale nadruk op de tijd krijgt de lezer het gevoel dat de tijd haast niet vooruitgaat. Een gelijkaardige ervaring krijgt de lezer in de roman 'De avonden', waarin de tijd een van de belangrijke motieven is. Dag, uur, minuut en seconde worden nauwkeurig meegedeeld om de verveling van de hoofdpersoon te illustreren : eigenlijk gebeurt er niets in het leven van de hoofdpersoon. Hij heeft zeeën van tijd ter beschikking en doet er bij voorkeur niets mee. Deze voorbeelden illustreren dat de tijd als gegeven gethematiseerd kan worden.

Conclusie.

In dit artikel hebben we laten zien hoe een inleiding tot de tijdsanalyse concreet aangepakt kan worden in de lessen Nederlands met behulp van fragmenten uit een stripverhaal. We kozen voor het stripverhaal niet alleen omdat het dicht bij de ervaringswereld van de leerlingen aansluit, maar ook omdat het tijdsverloop zich gemakkelijker laat visualiseren. We denken dan ook dat deze benadering uitstekende mogelijkheden biedt voor toepassingen op geschreven proza.

Kris Van de Poel & Jo Verhoeven, 88/6 Nicolson Street, GB
Edinburgh EH8 9EW, Scotland